

IVADAS

Kupiškio, Aukštupėnų piliakalnis su gyvenviete (unikalus kodas 23819, seni kodai A525KP, AR-555) yra krantinio tipo, kompleksinis fortifikacinis įrengimas, esantis Lėvens ir Aukštupio santakoje. Kompleksą sudaro piliakalnis (un.k. 5273), gyvenvietė (un.k.23820). Aukštupėnų piliakalnis datuojamas I tūkst. vid. – II tūkst. pradžia.

1997-12-31 Kupiškio, Aukštupėnų piliakalnis su gyvenviete (A525KP) įrašytas į LR Nekilnojamojų kultūros vertybių registrą ir 1998-05-19 LR Vyriausybės nutarimu Nr. 612 paskelbtas kultūros paminklu, 2005-04-29 LR kultūros ministro įsakymu Nr. ĮV-190 pripažintas valstybės saugomu. Objektas turi archeologinę vertę.

Kupiškio, Aukštupėnų piliakalnis yra Kupiškio raj. savivaldybės teritorijoje. Didžioji piliakalnio vertybės teritorijos ir vizualinės apsaugos zonos dalis yra Kupiškio miesto administracinėse ribose, šiaurinė ir rytinė jų dalys Aukštupėnų kaime, Kupiškio rajono teritorijoje. Rengiamu specialiuoju planu siekiama užtikrinti Aukštupėnų piliakalnio su gyvenviete išsaugojimą, taip pat nustatyti aplinkinių teritorijų plėtros gaires, kurios nekenktų tolimesniam vertybės pažinimui ir apžvalgai.

Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos specialiojo plano rengimo pagrindas:

Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos direktoriaus 2010 m. gruodžio 15 d. įsakymas Nr. 1-501 „Dėl kultūros paveldo objekto - Kupiškio, Aukštupėnų piliakalnio su gyvenviete (unikalus kodas Kultūros vertybių registre 23819, buvęs kodas A525KP), Kupiškio r. sav., Kupiškio m. (Kupiškio sen.) nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos specialiojo teritorijų planavimo dokumentų rengimo“ (Žin., 2010, Nr. 151-7741).

Planavimo tikslas: specialiajame plane nustatytais sprendiniais užtikrinti Kupiškio, Aukštupėnų piliakalnio su gyvenviete ir jo teritorijos išsaugojimą ir įteisinti vertybės teritorijoje bei apsaugos zonoje taikomus paveldosaugos reikalavimus.

Planavimo uždaviniai:

1. Nustatyti (pakeisti) Kupiškio, Aukštupėnų piliakalnio su gyvenviete teritorijos bei apsaugos zonos ribas ir jų plotus;
2. Nustatyti (pakeisti) paveldosaugos reikalavimus ir konkrečių tvarkymo priemonių sistemą Kupiškio, Aukštupėnų piliakalnyje su gyvenviete, jo teritorijoje bei apsaugos zonoje.

Planavimo lygmuo ir dokumento tipas: rengiami specialieji planai pagal planuojamos teritorijos dydį ir sprendinių konkretizavimo lygį yra vietovės lygmens, dokumentų tipas - Kupiškio, Aukštupėnų piliakalnio su gyvenviete teritorijos ir apsaugos zonos ribų planas ir paveldotvarkos projektas.

Specialiojo plano organizatoriaus funkcijų vykdytojas: Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos Panevėžio teritorinis padalinys.

Specialiojo plano rengėjas: UAB „Projektavimo ir restauravimo institutas“, Universiteto g. 4, Vilnius.

I ESAMOS BŪKLĖS ANALIZĖ

1. Bendroji dalis.

1.1. Situacija

Adresas: Kupiškio r. sav., Kupiškio m. (Kupiškio sen.)

Geografinė padėtis. Piliakalnis yra į šiaurę nuo Kupiškio miesto, ties Lėvens santaka su Aukštupio upeliu: 0,6 km į šiaurės rytus nuo Kupiškio – Antašavos kelio per Lėvens upę, 0,55 km į šiaurę nuo Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios ir 0,4 km į pietus nuo Aukštupio ir Lėvens santakos.

Piliakalnis pasiekiamas nuo Kupiškio bažnyčios važiuojant 250 m į šiaurės vakarus Muziejaus gatve, pavažiavus į dešinę Piliakalnio gatve 500 m. Prie piliakalnio šiaurės rytų papėdės galima privažiuoti Pergalės ir Vėžionių gatvėmis, iš jos pasukus į kairę link užtvankos (čia įrengta mašinų stovėjimo aikštelė).

1.1 pav. Situacijos schema

1.2. Piliakalnio, kaip objekto, apibūdinimas

Piliakalniai – tai natūraliai susiformavusios kalvos bei krantų iškyšuliai su žmogaus rankomis įrengtais gynybiniais įtvirtinimais. Lietuvos teritorijoje priskaičiuojama daugiau nei 800 piliakalnių. Pirmieji piliakalniai baltų teritorijose atsirado dar II ir I tūkstantmečių prieš Kristaus gimimą sandūroje. Pirmaisiais mūsų eros amžiais piliakalniai paplinta visoje Lietuvos teritorijoje. Piliakalniuose pradėta įrenginėti gynybinius įtvirtinimus.

Piliakalnio gynybinę sistemą sudaro du pagrindiniai elementai: pati įtvirtinta vieta – piliakalnio aikštelė ir jos įtvirtinimai. Piliakalnio aikštelė – tai buvęs pilies kiemas. Čia stovėjo įvairūs pastatai, buvo telkiama kariuomenė, slėptis nuo užpuolikų subėgdavo apylinkių gyventojai. Aikštelę ribodavo įtvirtinimai – pylimai, grioviai, terasos ir pastatinti šlaitai. Ant jų stovėjo įvairios medžio tvoros, užtvartos, bokštai, sienos. Piliakalnio šlaitų aukštis bei statumas buvo vienas iš svarbesnių pilies neprieinamumo požymių. Panaudojant gamtines kalvos ypatybes, šlaitai būdavo papildomai sustiprinami. Šiuo metu piliakalniuose galima pastebėti tik dalį buvusių žemių įtvirtinimų, o medinių įtvirtinimų liekanos aptinkamos tik archeologinių tyrimų metu.

Šalia tokių piliakalnių egzistavo papėdės gyvenvietės, senieji kapinynai, net šventvietės. Piliakalniuose stovėjusios pilaitės gynė aplinkines gyvenvietes, kurių gyventojai

tekdavo pilies įgulai visus būtinus produktus. Žuvusieji ginant pilį ir papėdės gyvenviečių gyventojai buvo laidojami to meto bendruomenės kapinėse (paprastai už vandens telkinių ar upelių). Greta senųjų gyvenviečių buvo gamybos vietos, vedė keliai.

Besikuriant Lietuvos valstybei bei kovų su kryžiuočiais ir Livonijows ordinu metu (XII a.-XV a. pradžia) buvo įrenginėjami piliakalniai su galingiausiais įtvirtinimais - iki 5 m aukščio pylimais bei iki 3 m gylio grioviais. Jų aikštelėse stovėjo tvirtos medinės pilys. Stiprinant piliakalnyje stovėjusią pagrindinę medinę pilį galingesniems įtvirtinimams pačiame piliakalnyje trūkdavo vietos, todėl dalį jų tekdavo iškelti už senųjų įtvirtinimų ribų. Taip atsirado priešpiliai ir papiliai. Priešpiliu vadinamas gynybinis uždaro tipo įrenginys – tarsi pačios pilies tąsa – savo matomais įtvirtinimais paprastai labiau įtvirtintas nei pati pilies vieta. Papilys – tai šalia piliakalnio egzistavusi didelė papėdės gyvenvietė, apjuosta įtvirtinimais.

Po Žalgirio (1410 m.) ir Pabaisko (1435 m.) mūšių medinės pilys Lietuvoje neteko savo reikšmės, piliakalniai buvo apleisti. Pradėjus statyti mūrinės pilis, natūralus gamtinis reljefas prarado gynybinę paskirtį.

Piliakalniai yra neatskiriama Lietuvos kraštovaizdžio dalis. Valstybė saugo visą piliakalnio kalvą kartu su šlaitais bei papėdės gyvenvieta. Juose aptinkami radiniai yra labai svarbūs krašto priešistorės 2500 metų trukmės laikotarpiui pažinti.

1.3. Kupiškio, Aukštupėnų piliakalnio charakteristika

Piliakalniams įrengti Rytų Lietuvoje taip pat buvo naudojamos natūraliai susiformavusių atskirų kalvų viršūnės, būdavo parenkamos maksimaliai gamtinių kliūčių apsaugotos vietovės (natūraliai statūs kalvos šlaitai, papėdėje vandens telkiniai). Ne išimtis ir Kupiškio, Aukštupėnų piliakalnis - krantinis, sudėtinis, kompleksinis fortifikacinis įrengimas - įsikūręs natūralioje kalvoje, apsuptas pelkėtais upių slėniais. Piliakalnį kaip gynybinį įrenginį sudaro jau minėti du pagrindiniai elementai: pati įtvirtinta vieta (piliakalnio aikštelė, buvęs pilies kiemas) bei įtvirtinimai aplink ją (medinės įtvirtinimo sienos ant žemės pylimų, dažniausiai dvigubos). Aukštupėnų piliakalnis atitinka šį fortifikacinio įrenginio principą. Bendruomenės būdavo nedidelės, todėl piliakalnių aikštelių, kur žmonės sueidavo slėptis nuo priešų, skersmuo siekdavo 30 m. Aukštupėnų piliakalnio pailgos ovalinės formos aikštelės gabaritai 40x110 m liudija šalia piliakalnio buvus nemažos gyvenvietės. Kaip rodo moksliniai tyrimai, Rytų Lietuvos piliakalniai išdėstyti rečiau, bet geriau įtvirtinti.

Manoma, kad viršutinėje Aukštupėnų piliakalnio kalvos terasoje XIII a. stovėjo medinė pilis. Tuomet kai piliakalnis atliko gynybinę funkciją (iki šaunamųjų ginklų – patrankų atsiradimo), jo pakraščiu buvo įrengta medinė siena, teritorija aplinkui per lanko strėlės šūvio atstumą (250-300 m) buvo plyna.

1.3.1. Archeologiniai tyrimai

Archeologiniai tyrimai piliakalnio teritorijoje praktiškai nevykdyti.

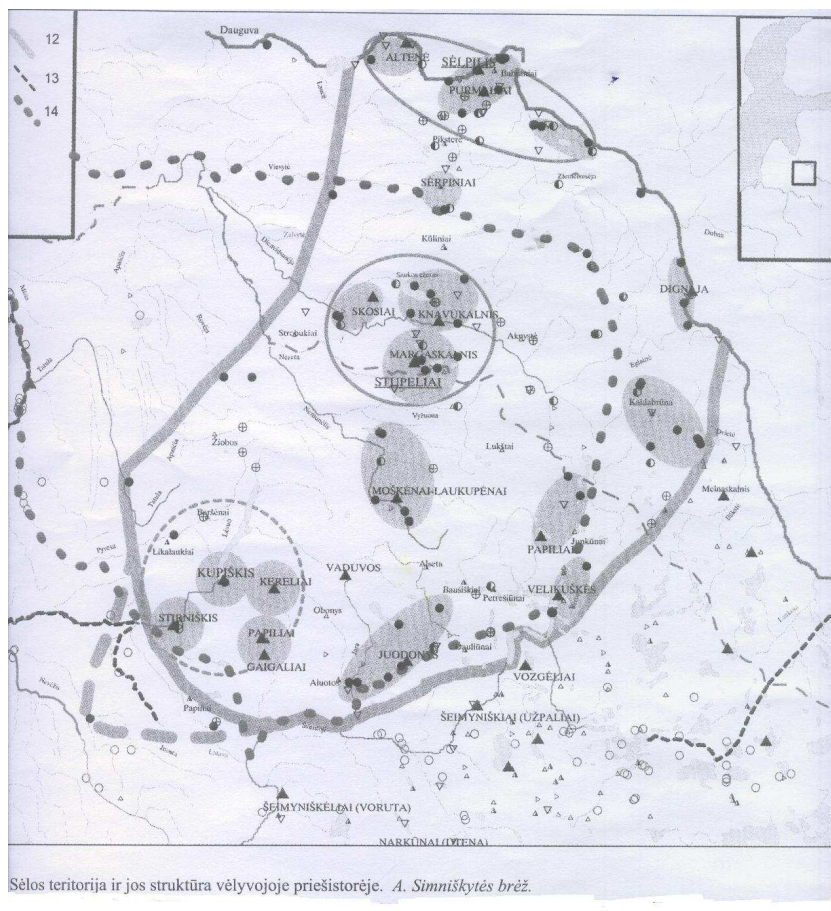
2009 m. buvo atlikti Aukštupėnų piliakalnio (u.k. 23819) rekonstruojamos teritorijos archeologiniai žvalgomieji tyrinėjimai ryšium su planuojamu medinių skulptūrų pastatymu. Juos atliko Panevėžio kraštotyros muziejaus istorijos skyriaus vedėja, archeologė Alfreda Petrulienė, pagal leidimą vykdyti archeologinius tyrimus Nr.124, išduotą 2009 07 03, remiantis Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo 18 straipsniu. Tyrinėta perkasa iškasta 23 m atstumu į pietų pusę nuo mašinų stovėjimo aikštelės, kuri yra Marių g. pietiniame pakraštyje. Ištirtoje perkasoje archeologinių radinių nerasta. Tyrinėjimų metu nustatyta, jog ištirtame plote jokie pastatai ar įrenginiai nebuvo statyti. Šioje piliakalnio teritorijos dalyje mirusiųjų palaidojimų ar kitokių pastebimų apeigų ar ritualų liekanų, senovės gyvenvietės žymių neaptikta, kultūrinio sluoksnio nerasta.

Būtina organizuoti visos vertybės teritorijos archeologinius tyrimus.

1.3.2. Objekto ir jo aplinkos istorinė raida

Kupiškio, Aukštupėnų piliakalnis (A525KP) datuojamas I tūkst. viduriu - II tūkst. pradžia. Į rytus ir pietus nuo piliakalnio 5 ha plote buvusi papėdės gyvenvietė. Apie tai liudija anksčiau ariamose dirvose (pašlaitėse bei piliakalnio šlaituose) rasti grublėtos ir žistos keramikos fragmentai, apdegę molio tinko archeologiniai radiniai. Remiantis šio kultūrinio sluoksnio radiniais, istorikai mano, kad Kupiškio piliakalnyje buvo medinė bendruomenės pilis – slėptuvė – pati ankstyviausia būsimo miestelio užuomazga. Seniausiais laikais Kupiškio apylinkėse gyveno baltų gentis – sėliai. Tai buvo pačios pietinės jų žemės. XIII a. kalvijuočių ordinui veržiantis į Pabaltijį, sėliai kurį laiką atkakliai priešinosi užpuolikams. Manoma, kad Kupiškio piliakalnio įtvirtinimai ar pilis buvo sugriauti jau per pirmuosius ordino kariuomenės žygius apie 1240 metus. [2]

Baltų genčių žemėlapiuose Sėlos regionas figūruoja kaip bemaž 8000 km² dydžio bestruktūris teritorinis masyvas. Tačiau istorinė informacija rodo, kad joje turėję būti mažiausiai 4 teritoriniai vienetai su savo centrais. Kiekvienas centras turėjo savo agrarinę provinciją, santykiai su kuria buvo pagrįsti ne tik ekonomiais ryšiais (abipusiais mainais), bet ir tam tikra prievolių (pvz., pilaitės remontas, kelių priežiūra) sistema. Taip formavosi pilies apygarda, kurių I tūkst. 2-oje pusėje Sėloje pagal egzistavusių GP (gyvenvietė-piliakalnis) skaičių galima suskaičiuoti apie 15-20. ...Vieno piliakalnio (pilies apygardos) įtakos zona apėmė mažiausiai apie 100 km²... Be Kupiškio piliakalnio, Lėvens aukštupyje žinomos mažiausiai 4-os GP sistemos: Kereliai, Papiliai, Stirniškis, Gaigaliai. Tikėtina, kad tarp šių piliakalnių buvo tam tikrų ryšių, jungusių juos į vieną didesnę teritorinį vienetą – žemę. Jos centras kol kas lieka neaiškus, ir Kupiškio piliakalnis gali būti tinkamas kandidatas. [6]

Piliakalnio pirminė išvaizda pakitusi. XIX a. pab. piliakalnio aikštelė buvo ariama. Pirmojo pasaulinio karo metu piliakalnio aikštelėje ir pylime iškasti apkasai, pastatytos vokiečių patrankos. XX a. pr. prie piliakalnio buvo palaidoti nužudyti žmonės. Tarpukaryje Lietuvai pagražinti draugijos Kupiškio skyrius sulygino aikštelės paviršių ir čia buvusias duobes, prisodino medelių.[1]

1984 m. įrenginėjant Lėvens upės užtvanką, formuojant pylimą, šiaurėje nuo piliakalnio buvusi kalvelė nustumdyta, nulyginta.

Apie piliakalnį išlikę nemažai padavimų, kuriuose nusakoma piliakalnio kilmė:

- Kalnas senovėje buvo šventas, ant jo stovėjo bažnyčia, kuri vėliau nugrimzdo žemėn;
- Piliakalnį švedai kepurėmis supylė;
- Piliakalnį supylęs lietuvių kunigaikštis Rimgaudas;
- Kalnas – tai milžino kapas. Pasakojama, kad, kai Lėvuo buvo plati upė, vienas milžinas gyvenęs ant piliakalnio, kitas – už Lėvens ant Paketurių kalno. Milžinai sėdėdami ant kalnų valgydavę, kalbėdavę, vaišindavęsi tabaku. Kai vienas milžinas mirė, kitas jį laidodamas ir supylė piliakalnį, o pats kažin kur prapuolęs;
- Ant piliakalnio yra duobė, vadinama „Vilkduobe“. Ten senovėje lietuviai vilkus gaudydavę.[1]

Į pietus ir rytus nuo piliakalnio vystėsi Kupiškio miestas. Šiaurės pusėje plyti Kupiškio tvenkinys (marios), trečias pagal dydį dirbtinis vandens telkinys Lietuvoje. Vakarų pusėje plyti Lėvens upės slėnis su toluomoje matomais Akmenytės, Paketurių kaimais.

Pietvakariuose nagrinėjama teritorija ribojasi su Lėvens kraštovaizdžio draustinio teritorija.

1.3.3. Tūrinė-erdvinė kompozicija

Kupiškio, Aukštupėnų piliakalnis įrengtas Lėvens kairiajame krante esančioje kalvoje. Iš vakarų pusės piliakalnį juosia Lėvens upės slėnis, iš šiaurės - Aukštupio upelis ir Kupiškio tvenkinys, iš rytų – pievos su apipelkėjusiais vandens telkiniais, iš pietų – kalvos, kurioje įrengtas piliakalnis, tęsinys. Rytų ir pietų pašlaitėje 5 ha plote buvo papėdės gyvenvietė, kurioje rasta grublėtos ir žiastos keramikos.

Piliakalnis, iškilęs pelkėtoje, plynoje lygumoje, apjuostas dviejų upių turėjo geras sąlygas gynybai. Piliakalnio aikštelė ovali pailga šiaurės - pietų kryptimi, 110x 40 m dydžio. Jos pietiniame gale buvo supiltas pylimas. 4-4,5 m žemiau aikštelės krašto, šiauriniame, rytiniame ir pietiniame šlaituose iškastas 3-4 m pločio, 2 m gylio griovys, už kurio supiltas 280 m ilgio, 1,8 m aukščio, 7 m pločio pylimas (jo vietoje vakariniame šlaite išlikusi tik terasa). Šlaitai vidutinio statumo, 8-20 m aukščio.

1.3.4. Esama būklė

Šiuo metu piliakalnis apardytas arimų, 1915 m. apkasų, rytinėje aikštelės dalyje iškastos duobės, pats piliakalnis apaugęs retais beržais (aikštelė), eglėmis ir krūmais (šlaitai). Teritorija vasaros metu naudojama rekreacijai, švenčių pravedimui.

Pietinėje pusėje abipus takelio, vedančio į piliakalnį, pastatytos dvi akmeninės skulptūros, viršutinėje terasoje įrengtas aukuras (žiūr. teritorijos foto-fiksacija), šiauriniame šlaite įrengti mediniai laiptai (būklė bloga).

Esama apibrėžta vertybės teritorija (be apsaugos zonų) apima 8,58 ha, apsaugos nuo fizinio poveikio pozonis - 3,5 ha, vizualinės apsaugos pozonis - 54,9 ha. Aukštupėnų piliakalnis su gyvenviete ir didžioji dalis vizualinės apsaugos pozonio patenka į Kupiškio miesto administracinės ribas.

1.3.5. Vizualinių ryšių analizė

Nuo Aukštupėnų piliakalnio aikštelės žvelgiant į pietus matyti Kupiškio miesto panorama su neogotikine Kristaus Žengimo į dangų bažnyčia, pastatyta 1914 m., į šiaurės vakarus plyti Lėvens ir Aukštupio slėniai, apaugę pavienių medžių ir krūmų grupėmis; šiaurės pusėje – Kupiškio marių ir paplūdimio panorama; vakarų-rytų kryptimis tolumoje matomi Akmenytės, Paketurių ir Aukštupėnų kaimai. Pietinėje ir rytinėje nagrinėjamos teritorijos dalyje (Kupiškio miesto ribose) piliakalnį supanti atvira erdvė pakraščiu urbanizuota mažaaukščio sodybinio užstatymo kvartalais. Esamoje vizualinės apsaugos zonos teritorijoje, piliakalnio šiaurinėje pusėje, įrengta automobilių stovėjimo aikštelė. Už Marių g., Kupiškio marių pakrantėje įrengta stovyklavietė su miesto paplūdimiais, žaidimų aikštelėmis, prieplauka.

Šiaurinėje pusėje nuo piliakalnio vizualinės apsaugos zona suardyta įrengtos užtvankos (Kupiškio marių), rytuose ir pietuose priartėjusios urbanizuotos teritorijos. Tačiau išliko nemažai piliakalnio apžvalgos vietų: piliakalnis gerai apžvelgiamas iš šiaurės pusės nuo Marių g., Kupiškio marių pakrančių ir vandens ploto, iš pietryčių pusės nuo Pergalės gatvės pro laisvą nuo užstatymo tarpą, iš pietų pusės nuo Muziejaus g. per plytinčią pievą, iš pietvakarių pusės nuo Matulionio g., iš vakarų pusės nuo Marių g.

Galima teigti, kad piliakalnio apžvalga nuo minėtų taškų pakankama. Esama vizualinė tarša minimali.

2. Apskaitos ir apsaugos dokumentų apžvalga .

- 1972-03-30 Lietuvos kultūros ministerijos kolegijos nutarimu Kupiškio (Aukštupėnų) piliakalnis su gyvenvieta (AR 555) įrašytas į paminklų sąrašą, Nr. 17.
- 1993-01-22 patvirtintas Kupiškio (Aukštupėnų) piliakalnio ir sen. gyvenvietės (Respublikinės reikšmės archeologijos paminklo AR 555), kapinių (palaidoti tarybiniai kariai, žuvę didžiajame Tėvynės kare ir tarybiniai piliečiai, nužudyti hitlerinių okupantų 1941 m.) – vietinės reikšmės istorinio paminklo (IV-396) teritorijų, apsaugos ir saugomo gamtinio landšafto zonų planas. Pagal šį planą nustatytas paminklo 8,4 ha teritorijos plotas. Paminklo teritorijoje draudžiami bet kokie statybos, žemės ir miško darbai, išskyrus šienavimą.
- 1997-12-31 Aukštupėnų piliakalnis su gyvenvieta (A525KP) KVAD direktoriaus įsakymu įrašytas į LR Nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą, Nr. 380. Objekto identifikatorius: piliakalnis - MC 5273, gyvenvietė – MC 23820. Objektas turi archeologinę vertę. Piliakalnį siūloma įrašyti į Archeologinių vietų sąrašą.
- 1998-05-19 Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 612 Aukštupėnų piliakalnis su gyvenvieta (A525KP) paskelbtas kultūros paminklu.
- 2005-04-29 Lietuvos Respublikos kultūros ministro įsakymu Aukštupėnų piliakalnis su gyvenvieta (unikalus objekto kodas 23819, buv. kodas A525KP) pripažintas valstybės saugomu, Nr.: IV-190.
- 2007-02-07 Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu, Nr. 193, patvirtintas *išskirtinę kultūrinę vertę turinčių nekilnojamojo kultūros paveldo objektų ir pastatų ir patalpų, skirtų saugoti ir eksponuoti kilnojamąsias kultūros vertybes*, sąrašas. Aukštupėnų piliakalnis su gyvenvieta (unikalus objekto kodas 23819, buv. kodas A525KP) įrašytas į *išskirtinę kultūrinę vertę turinčių nekilnojamojo kultūros paveldo objektų – kultūros paveldo vietovių* – sąrašą.
- Nekilnojamo kultūros paveldo tarybos vertinimo aktas Nr. KPD-VL-249, 2013-01-15.

3. Patvirtintų ir rengiamų teritorijų planavimo dokumentų sprendinių įtaka objektui

- Kupiškio miesto bendrasis planas, patvirtintas Kupiškio rajono savivaldybės tarybos 2008 m. vasario 14 d. sprendimu Nr. TS – 19;

- Kupiškio rajono plėtros iki 2010 m. strateginis planas, patvirtintas Kupiškio rajono savivaldybės tarybos 2004 m. kovo 25 d. Sprendimu, Nr. TS- 59;
- Kupiškio rajono plėtros iki 2020 metų strateginio planas, patvirtintas 2011 m. kovo 31 d. Nr. TS-69;
- Kupiškio miesto bendrajame plane planuojama teritorija pažymėta kaip saugoma kultūros paveldo objekto teritorija su vizualinės apsaugos zonoje vyraujančiomis želdynų ir viešųjų erdvių teritorijomis ir labai nedideliais gyvenamosios teritorijos plotais;
- Kupiškio rajono plėtros iki 2010 m. strateginiame plane išskirti Kupiškio rajono ypatumai (vaizdingas kraštovaizdis, kultūros paveldo objektų gausa), numatoma turizmo plėtra, padėsianti atskleisti piliakalnio ypatybes;
- Kupiškio rajono plėtros iki 2020 m. strateginiame plane vėl pabrėžiami nespėti įgyvendinti turizmo infrastruktūros plėtros uždaviniai. Aukštupėnų piliakalnis įtrauktas į dviračių maršrutų lankytinų vietų sąrašą: 1. Maršrutas „Aplink Kupiškio marios“, 2. Maršrutas po Kupiškio miestą.

4. Išvados

- Kupiškio, Aukštupėnų piliakalnis – krantinio tipo, kompleksinis fortifikacinis įrengimas, datuojamas I tūkst. vid. – II tūkst. pradžia.
- 1993-01-22 patvirtintas Kupiškio, Aukštupėnų piliakalnio su gyvenvieta (Respublikinės reikšmės archeologijos paminklo AR-555) teritorijos ribų planas, bet archeologų netyrinėtas. Būtina organizuoti archeologinius tyrimus.
- Piliakalnis neblogai išlikęs, dirvos paviršius pažeistas buvusių arimų, apaugintas medžiais, kuriuos būtina šalinti.
- Piliakalnis gerai apžvelgiamas iš įvairių pusių ir tolimų perspektyvų.
- Būtina nustatyti tvarkymo gaires ir tvarkyti piliakalnį ir jo aplinką viešam pažinimui, turistų lankymui.

II KONCEPCIJA

1. Konceptijos prielaidos.

Koncepcija grindžiama:

- Kupiškio, Aukštupėnų piliakalnio su gyvenvieta teritorijos ir apsaugos zonų planavimo darbų programoje (užduotyje), išduotoje 2010 m. gruodžio 15 d. Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos Panevėžio teritorinis padalinio, keliamais tikslais ir uždaviniais (*žiūr. Įvadą*).
- Esamos padėties analizės išvados (*I dalies 4 skyrius*).

Koncepcija formuojama remiantis šiais teisiniais dokumentais:

Bendrojo pobūdžio:

- LR Teritorijų planavimo įstatymu (Žin., 1995, Nr. 107-2391; 2004, Nr. 21-617);
- LR Teritorijų planavimo įstatymo pakeitimo įstatymas, 2004 m. sausio 15 d. Nr. IX-1962, Vilnius;
- LR nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo pakeitimo įstatymu (Žin., 2004, Nr. 153-5571);
- Specialiosiomis žemės ir miško naudojimo sąlygomis, patvirtintomis LRV nutarimu 1992-05-12 Nr. 343 (Žin, 1992, Nr. 22-652; 1996, Nr. 2-43);
- Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos specialiojo teritorijų planavimo dokumentų rengimo taisyklėmis, 2005 m. birželio 23 d, Nr. ĮV- 261/d1-322, Vilnius;
- Nekilnojamojo kultūros paveldo objektų apsaugos zonų nustatymo taisyklės, patvirtintomis LR vyriausybės nutarimu, 2006 m. gegužės 29 d. Nr 486., Vilnius.

Tiksliniais dokumentais:

- Kupiškio, Aukštupėnų piliakalnio su gyvenvieta teritorijos ir apsaugos zonos, unikalus kodas Kultūros vertybių registre 23819 (A525KP), teritorijos ribų planas ir apskaitos dokumentacija;
- Kupiškio, Aukštupėnų piliakalnio su gyvenvieta, vertybės teritorijos ribų ir apsaugos zonų vertinimo tarybos aktas Nr. KPD-VL-249, 2013-01-15;
- Kupiškio miesto bendrasis planas, patvirtintas Kupiškio rajono savivaldybės tarybos 2008 m. vasario 14 d. sprendimu Nr. TS – 19;
- Kupiškio rajono plėtros iki 2010 m. strateginis planas, patvirtintas Kupiškio rajono savivaldybės tarybos 2004 m. kovo 25 d. Sprendimu, Nr. TS- 59;
- Kupiškio rajono plėtros iki 2020 metų strateginio planas, patvirtintas 2011 m. kovo 31 d. Nr. TS-69;
- Kupiškio rajono savivaldybės kultūros paveldo tinklų schema, patvirtinta LR kultūros ministro įsakymu 2009-05-05 Nr. ĮV-212;
- Panevėžio regiono 2007-2013 strateginis planas;
- Panevėžio apskrities teritorijos bendrasis planas;
- Specialiosios miško ir žemės naudojimo sąlygos.

2. Kupiškio, Aukštupėnų piliakalnio su gyvenvieta (u.k. 23819) teritorijos bei apsaugos zonų ribų nustatymo pasiūlymai

Vertybės teritorijos ribos

Remiantis patikslintu vertingųjų savybių nustatymo aktu, vertybės teritorijos ribos, patvirtintos 1993 m. sausio mėn. 22 d. Kultūros paveldo mokslinio centro direktoriaus ir 1993 m. gegužės mėn. 14 d. Kupiškio rajono valdybos potvarkiu Nr.153 V, nekeičiamos. Tos pačios vertybės teritorijos ribos apibrėžtos vertinimo tarybos akte Nr. KPD-VL-249, 2013-01-

15. Jos plotas 8,58 ha. Teritorija šiaurėje ribojasi su suformuotu kadastriniu sklypu, iš kitų pusių ją supa valstybinė žemė.

Apsaugos zonos

Aplink vertybės teritoriją tais pačiais dokumentais nustatytas apsaugos nuo fizinio poveikio pozonis, kurio plotas 3,5 ha. Jo ribos paliekamos esamos.

Vizualinės apsaugos pozonio, šiuo metu sudarančio 54,9 ha, ribos koreguojamos, jo teritorija mažinama:

- šiaurinėje dalyje pozonio riba sutapatinama su Marių gatvės riba, kadangi už jos esanti rekreacinė poilsio zona ir gyvenamoji teritorija mažaaukštei statybai, kurių plėtra numatoma bendrajame plane, skendi želdiniuose ir vertybės teritorijai poveikio nedaro;
- rytuose pozonio riba koreguojama sutapatinant ją su Aukštupėnų k. gyvenamos teritorijos kadastrinių sklypų 57070069,-47,-38,-51,-83,-77,-55,-75,-60,-74 vakarinėmis ribomis;
- pietryčiuose pozonio ribos praplečiamos, sutapatinant jas su Pergalės gatve iki kadastrinio sklypo 57200072 ribų, keliauja pietine sklypo 57200081 riba ir prieina prie Topolių g. sklypo 57200082 vakarine riba;
- pietuose pozonio riba nuo Topolių g. posūkio eina vakarų kryptimi link Piliakalnio g. per pievą, po to sutapatinama su kadastrinių sklypų 57200100, -29 ribomis;
- pietvakariuose pozonio riba sutapatinama su Lėvens ir P. Matulionio g.pakraščiu iki Zuntės g.;
- vakaruose pozonio riba paliekama esama, sutapdinama su Marių g. pakraščiu. Gana didelis pozonio ribos atstumas pagrindžiamas spėjamų laidojimo vietų atradimo galimybe.

Siūlomo Vizualinės apsaugos pozonio plotas apie 46,9 ha.

3. Paveldosaugos reikalavimų ir konkrečių tvarkymo priemonių sistemos pasiūlymai

Kupiškio, Aukštupėnų piliakalnio su gyvenvietė nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos specialiojo plano koncepcijoje pateikiami paveldosaugos reikalavimai, nustatomi galimi teritorijos saugojimo ir naudojimo režimai (reglamentuojant žemės darbus, statinių, įrenginių statybą, statinių aukštį, tūrį, užstatymo tankį ir intensyvumą, išorės apdailos medžiagas, apželdinimą, želdinių aukštį, tankį, rūšį).

Teritorija A (vertybės teritorija)

Brėžinys KONCEPCIJA	saugojimo režimas	A	0	leistinas pastatų aukštis
	žemės sklypo užstatymo tankumas	0	0	žemės sklypo užstatymo intensyvumas
	tvarkybos darbai saugomų objektų	a	-	tvarkybos darbai kitų objektų
	reikalavimai teritorijos tvarkymui	c1	d1	reikalavimai žemės darbams

Paveldosaugos reikalavimai

Saugojimo režimas: A – AUTENTIŠKOS PASKIRTIES

Maksimalus pastatų aukštis: teritorija neužstatoma.

Užstatymo tankumas: teritorija neužstatoma.

Užstatymo intensyvumas: teritorija neužstatoma.

Tvarkymo priemonės:

a – reikalavimai saugomiems objektams

Galimi tvarkybos darbai:

- taikomieji ir ardomieji tyrimai;
- avarijos grėsmės pašalinimo darbai;
- remontas, konservavimas, restauravimas;
- pritaikymas;
- šių darbų planavimas ir projektavimas.

Visi tvarkybos darbai vykdomi išimtiniais atvejais minimaliai keičiant vertingąsias savybes, nustatytas kultūros vertybės akte.

c 1 – reikalavimai teritorijos tvarkymui:

- mechaniškai ir biologiškai pažeistų medžių, pomiškio ir krūmų kirtimas;
- brandaus medyno retinimas piliakalnio aikštelėje, šlaituose ir pašlaitėse bei senosios gyvenvietės teritorijoje (leistinas maksimalus medyno skalsumas – 0,2);
- žolinės dangos išėjimas, velėnavimas, savalaikis šienavimas piliakalnio šlaituose ir aikštelėje bei senosios gyvenvietės teritorijoje;
- pažeistų piliakalnio vietų restauravimas;
- laiptelių, pėsčiųjų - dviračių takų, apžvalgos aikštelės, informacinių ženklų įrengimas. Takų dangos gruntinės, galimas fragmentinis lauko akmenų ar medžio dangų panaudojimas. Mažosios architektūros objektų įrengimui naudoti natūralias medžiagas: medį, akmenį ir kt.

d 1 – reikalavimai žemės darbams:

- prieš vykdant žemės judinimo darbus būtina atlikti archeologinius tyrimus;

Teritorija F (apsaugos nuo fizinio poveikio pozonis)

Brėžinys KONCEPCIJA

saugojimo režimas	-	0	leistinas pastatų aukštis
žemės sklypo užstatymo tankumas	0	0	žemės sklypo užstatymo intensyvumas
tvarkybos darbai saugomų objektų	-	-	tvarkybos darbai kitų objektų
reikalavimai teritorijos tvarkymui	c2	d2	reikalavimai žemės darbams

Paveldosaugos reikalavimai

Maksimalus pastatų aukštis: teritorija neužstatoma.

Užstatymo tankumas: teritorija neužstatoma.

Užstatymo intensyvumas: teritorija neužstatoma.

Tvarkymo priemonės:

c 2 – reikalavimai teritorijos tvarkymui:

- teritorijos tvarkybos darbai:
 - kraštovaizdžio formavimo miško kirtimas;
 - esamų pievų savalaikis šienavimas;
- galimas laiptelių, pėsčiųjų-dviračių takų, informacinių ženklų įrengimas. Takų dangos gruntinės, galimas fragmentinis lauko akmenų ar medžio dangų panaudojimas.

Mažosios architektūros objektų įrengimui naudoti natūralias medžiagas: medį, akmenį ir kt.

d2 –reikalavimai žemės darbams:

- būtini žvalgomieji archeologiniai tyrimai;
- leidžiami nekeičiantys reljefo pobūdžio žemės darbai.

Teritorija V (vizualinės apsaugos pozonis)

Teritorija V1

Brėžinys KONCEPCIJA

saugojimo režimas	-	0	leistinas pastatų aukštis
žemės sklypo užstatymo tankumas	0	0	žemės sklypo užstatymo intensyvumas
tvarkybos darbai saugomų objektų	-	-	tvarkybos darbai kitų objektų
reikalavimai teritorijos tvarkymui	c3	d2	reikalavimai žemės darbams

Paveldosaugos reikalavimai

Maksimalus pastatų aukštis: teritorija neužstatoma.

Užstatymo tankumas: teritorija neužstatoma.

Užstatymo intensyvumas: teritorija neužstatoma.

Tvarkymo priemonės

c3 – reikalavimai teritorijos tvarkymui:

- teritorijos tvarkybos darbai:
 - kraštovaizdžio formavimo miško kirtimas;
 - esamų pievų savalaikis šienavimas;
 - privažiavimo kelių, informacinių ženklų įrengimas;
 - dviračių takų įrengimas esamų susiformavusių pėsčiųjų takų vietose.

d2 – reikalavimai žemės darbams:

- būtini žvalgomieji archeologiniai tyrimai;
- leidžiami nekeičiantys reljefo pobūdžio žemės darbai.

Teritorija V2

Brėžinys KONCEPCIJA

saugojimo režimas	-	3,0 m	leistinas pastatų aukštis
žemės sklypo užstatymo tankumas	0	0	žemės sklypo užstatymo intensyvumas
tvarkybos darbai saugomų objektų	-	b1	tvarkybos darbai kitų objektų
reikalavimai teritorijos tvarkymui	c4	d2	reikalavimai žemės darbams

Paveldosaugos reikalavimai

Maksimalus pastatų aukštis: 3 m.

Užstatymo tankumas: nenustatomas.

Užstatymo intensyvumas: nenustatomas.

Tvarkymo priemonės:

b1 – reikalavimai teritorijos užstatymo formavimui:

- galima nesudėtingų infrastruktūros statinių (wc, suvenyrų kioskas, pavėsinė) statyba, suolelių įrengimas;
- šių statinių konstrukcijoms ir mažosios architektūros formoms naudoti natūralias medžiagas: akmenis, medį, šiaudus.

c4 – reikalavimai teritorijos tvarkymui:

- pagrindinė tikslinė žemės naudojimo paskirtis nekeičiama;
- teritorijos tvarkybos darbai:
 - esamų pievų savalaikis šienavimas;
 - dekoratyvinių želdinių formavimas;
 - automobilių aikštelės, informacinių ženklų įrengimas;

d2 – reikalavimai žemės darbams:

- būtini žvalgomieji archeologiniai tyrimai;
- leidžiami nekeičiantys reljefo pobūdžio žemės darbai.

Teritorija V3

Brėžinys KONCEPCIJA

saugojimo režimas	-	8,5	leistinas pastatų aukštis
žemės sklypo užstatymo tankumas	0,15	0,3	žemės sklypo užstatymo intensyvumas
tvarkybos darbai saugomų objektų	-	b2	tvarkybos darbai kitų objektų
reikalavimai teritorijos tvarkymui	c5	d2	reikalavimai žemės darbams

Paveldosaugos reikalavimai

Maksimalus pastatų aukštis: 8,5 m

Užstatymo tankumas: 0,15

Užstatymo intensyvumas: 0,3.

Tvarkymo priemonės:

b2 – reikalavimai teritorijos užstatymo formavimui:

- esami žemės sklypai neskaidomi;
- viename žemės sklype galima formuoti tik vieną sodybą (namų valdą);
- gyvenamąjį namą galima statyti palei esamą gatvės užstatymo liniją;
- neleidžiama sublokuotų gyvenamųjų namų statyba;
- reikalavimai naujiems statiniams:
 - statinių stogų dangoms ir fasadų apdailai nenaudoti ryškių ir blizgių medžiagų; pastatams rekomenduojama taikyti tradicines Aukštaitijos regionui medžiagas ir būdingas spalvas.

c5 – reikalavimai teritorijos tvarkymui:

- netverti sodybų (namų valdų) aukštesnėmis nei 1,5 m aukščio aklinomis tvoromis.

d2 – reikalavimai žemės darbams:

- būtini žvalgomieji archeologiniai tyrimai;
- leidžiami nekeičiantys reljefo pobūdžio žemės darbai.

Teritorija V4

Brėžinys KONCEPCIJA

saugojimo režimas	-	8,5	leistinas pastatų aukštis
žemės sklypo užstatymo tankumas	0,15	0,3	žemės sklypo užstatymo intensyvumas
tvarkybos darbai saugomų objektų	-	b3	tvarkybos darbai kitų objektų
reikalavimai teritorijos tvarkymui	c5	d2	reikalavimai žemės darbams

Paveldosaugos reikalavimai

Maksimalus pastatų aukštis: 8,5

Užstatymo tankumas: 0,15

Užstatymo intensyvumas: 0,3.

Tvarkymo priemonės:

b3 – reikalavimai teritorijos užstatymo formavimui:

- esami žemės sklypai neskaidomi;
- viename žemės sklype paliekama tik viena esama sodyba (namų valda);
- leidžiamas menkaverčių statinių griovimas
- reikalavimai remontuojamiems ar rekonstruojamiems statiniams:
 - statinių stogų dangoms ir fasadų apdailai nenaudoti ryškių ir blizgių medžiagų; pastatams rekomenduojama taikyti tradicines Aukštaitijos regionui medžiagas ir būdingas spalvas.

c5 – reikalavimai teritorijos tvarkymui:

- netverti sodybų (namų valdų) aukštesnėmis nei 1,5 m aukščio aklinomis tvoromis.

d2 – reikalavimai žemės darbams:

- būtini žvalgomieji archeologiniai tyrimai;
- leidžiami nekeičiantys reljefo pobūdžio žemės darbai.

TRANSPORTO DALIS

Numatomi du privažiavimai prie vertybės teritorijos:

- esamas servitutinis kelias – Piliakalnio g. (lauko keliukas), vedantis link vertybės teritorijos. Šiuo privažiuo galės naudotis aptarnaujantis, bei specialusis transportas, o taip pat pėstieji ir dviratininkai. Lankytojų automobilių transportas draudžiamas.
- Marių gatve - lankytojų automobiliams įrengta stovėjimo aikštelė piliakalnio vizualinės apsaugos pozonio šiaurinėje dalyje prie Marių g. Patekimas į vertybės teritoriją iš aplinkinių rekreacinių teritorijų, esančių Kupiškio marių pakrantėse, taip pat galimas vandeniu (vandens transporto priemonėmis).

INŽINERINIAI TINKLAI

Inžineriniams tinklams tiesti siūloma naudoti numatytą privažiavimo kelio servitutą. Įrenginėjant piliakalnio apšvietimą, taikyti neutralių formų įrangą.

Paveldotvarkos projekte detaliau inžineriniai tinklai nesprenžiami ir nenagrinėjami. Ši dalis būtina rengiant detalų planą

Projekto vadovė Giedrė Miknevičienė
Architektė Nijolė Ščiogolevienė

PAGRINDINĖ LITERATŪRA, ŠALTINIAI IR TEISINIAI DOKUMENTAI

Pagrindinė literatūra ir šaltiniai:

1. Z. Baubonis, G. Zabiela. Lietuvos piliakalniai, Atlasas. Vilnius, 2005. T. I;
2. Kultūros paveldo centras: <http://www.kpc.lt/>;
3. Lietuvos piliakalniai: <http://www.piliakalniai.lt/>;
4. Kupiškio miesto savivaldybės internetinė svetainė: <http://www.kupiskis.lt/>;
5. G.Zabiela. Archeologijos atlasas
6. Andra Simniškytė. Sėlos kraštas VI-XIII/XIV amžiais: teritorinė struktūra ir hierarchija. Lietuvos archeologija, 2005. t.27;

Teisiniai dokumentai:

- LR Teritorijų planavimo įstatymas (Žin., 1995, Nr. 107-2391; 2004, Nr. 21-617);
- LR Teritorijų planavimo įstatymo pakeitimo įstatymas, 2004 m. sausio 15 d. Nr. IX-1962, Vilnius;
- LR nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo pakeitimo įstatymas (Žin., 2004, Nr. 153-5571);
- Specialiosiomis žemės ir miško naudojimo sąlygos, patvirtintomis LRV nutarimu 1992-05-12 Nr. 343 (Žin, 1992, Nr. 22-652; 1996, Nr. 2-43);
- Kupiškio, Aukštupėnų piliakalnio su gyvenviete teritorijos ir apsaugos zonos, unikalus kodas Kultūros vertybių registre 23819 (A525KP), teritorijos ribų planas ir apskaitos dokumentacija;
- Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos specialiojo teritorijų planavimo dokumentų rengimo taisyklės, 2005 m. birželio 23 d, Nr. IV- 261/d1-322, Vilnius;
- Nekilnojamojo kultūros paveldo objektų apsaugos zonų nustatymo taisyklės, patvirtintomis LR vyriausybės nutarimu, 2006 m. gegužės 29 d. Nr 486., Vilnius;
- Tarptautinėmis sutartys, konvencijos architektūros, archeologijos, kraštovaizdžio apsaugos srityse.